

Евлоги Данков/Evlogi Dankov

ПРИНОСЪТ НА ПРОФ. ДИН ЙОРДАН АНДРЕЕВ
ЗА ЛОКАЛИЗАЦИЯТА НА ИСИХАСТКАТА ОБИТЕЛ
„ПАРОРИЯ”

(Опит за реконструкция на синаитската традиция в
българския исихазъм)

*The Contribution of Prof. Yordan Andreev, Doctor Habil,
to the Localization of the Hesychastic Monastery Paroria*

(An Attempt at Reconstructing the Sinaitic Tradition of
Bulgarian Hesychasm)

During the localization of the Hesychastic Monastery Paroria, which donor was the God-fearing Bulgarian Tsar Ivan Alexander (a previous ruler of Lovetch) it has to be taken into consideration that this Hesychast lavra has included several monasteries, situated within close proximity to each other. Yordan Andreev has done a detailed overview and estimation of all the existing opinions in literature regarding the localization of Paroria and the monastery of Grigoriy Sinai.

При локализацията на исихастката обител Парория, чийто ктитор е благоверният български цар Иван Александър (бивш ловешки деспот) трябва да се има предвид, че тази исихастка лавра обединява в себе си няколко манастира, разположени в съседство.

Йордан Андреев направи обстоен преглед и оценка на съществуващите в литературата мнения за локализацията на Парория и манастира на **Григорий Синаит**. Андреев очертава българо-византийската граница през 20-те години на XIV в. между Кримни (на Черноморския бряг) и Черномен по възвишенията на Странджа. При това анализира термините **Милеона** и **Месомилиона**. Парория се разглежда като обширна буферна зона между България и Византия, заемаща северната част на Сакар и Странджа. Андреев отчита данните от експедициите на „Клуб 1300” при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, условно наречени „Парория – 84” и „Парория – 85”. Й. Андреев направи отчет за своите проучвания и разкопки

в Странджа пред заседанието на факултетния съвет на Историческия факултет, на което присъства и пишещият тези редове като член на този съвет. Резултатите фактически отхвърлят дотогава приеманите в литературата локализации на манастира на Григорий Синаит. За най-вероятно локализиране Й. Андреев приема околностите (на върховете Голяма и Малка Магауда) на юг от днешната българо-турска граница¹. Нашата локализация всъщност се отнася до Източен Сакар, посочен и от неоисихаста Спиридон Габровски.

Той локализира парорийският исихастки манастир най-общо в Сакар. Всъщност тук става дума за Източен Сакар – северно от Адрианопол (Одрин). От това място с просто око се вижда и Западна Странджа. Всъщност културният ареал е един и същ, но географските показатели са различни. Всъщност приносът на Й. Андреев е, че показва къде не е Парория, т.е. там, където прави разкопки през 1984 и 1985 г. Знае се, че преп. Григорий Синаит е погребан в Парория и има (макар и малка) надежда гробът му да бъде открит. Г. Синаит би следвало да бъде канонизиран за светец след откриване на неговия гроб². Защото тук наистина е „Земя на блажени“. Както ще видим по-долу, дейността на Синаит се свързва преди всичко с монашеските имена Герасим, Арсений, Исай, Корнилий, Макарий, Лонгин, Климент, Мойсей, Николай, Марко, Теодосий Търновски и др. Всъщност тези имена са свързани с неговата исихастка школа.

При локализацията на Парория трябва да се има предвид, че Синаит пребивава последователно в следните свети места: Синай, Солун, Созопол, Цариград, Атон (Св. гора), Парория (Потайна). (От пещерата-храм край Созопол той отново се връща през Созопол в Цариград). А тъй като „нечестивите синове“ тогава за кратко се успокояват и не тревожели Света гора, от Константинопол той отново се завръща на Атон. Навярно по време на пребиваването си в созополската пустиня той съчинява 150 глави за трезвението, изпълнени с дела и съзерцание. Парория също е книжовен център.

Знае се, че лаврата на Атон приема светия отец с уважение и духовно тържество. С благословението на по-старшите братя на лаврата Синаит построява край нея няколко килии „на различни места за себе си и учениците си и беседва там с Бога“. Когато по Божие допущение агаряните отново започнали да притесняват Света гора, преподобният, като няма възможност да пребивава в свещено безмълвие извън лаврата, се прибира в нея. Търсейки уединение, Синаит взема със себе си един от учениците си и тайно напуска лаврата. Отива в **Адрианопол**, а оттам се заселва в планината, наричана „Потайната“ (Сакар). Тук той намира място, удобно за своя аскетически начин на живот. Но по това време планината се оказва пълна с разбойници. В типичен исихастки дух се казва следното:

„Подтиквани от завистливия дявол, който се боял да не би светият отец да превърне пустинята в жилище на земни ангели, те много го безпокояли. Свети Григорий не се отчайвал, защото знаел, че за голия (бедния) крадците на тленни вещи не са опасни.“ Именно там чува за благочестието на българския цар Алек-

сандър (от Ловеч). Благочестив е този, който почита Бога. Според житието Синаит най-напред изпраща при благоверния цар свои ученици и чрез тях известява за себе си (и за бедствията) и го помолва заради **името Божие**, за помощ и защита от разбойниците. На основа на сведенията на византийските хронисти и Песнивец от 1337 г. Й. Андреев приема, че Иван Александър идва на престола след продължителна междуособна война, чийто изход е благоприятен за Иван Александър и той заема царския престол през есента на 1331 г. Това важно уточнение на автора кореспондира с указание от Житието на св. Теодосий Търновски, че съборът срещу богомилите и евреите е проведен на двадесет и осмата година от управлението на царя и 6868 от сътворението на света. Последното важно събитие е датирано през есента на 1359 г.³ Това са по-големите събития в България, синхронни на Парорийската обител.

Поради своето учение⁴ за Небесната светлина, чиято главна цел е възкресението и спасението на човека, преподобният Григорий Синаит е наречен „Богоносен наш отец”. Той е духовен учител и наставник на желаещите да бъдат спасени от тъмнината и **злото на този свят**. Мястото на този светец в богословието на православния календар е 6 април. Самото идване на пролетта също е символ на възкресението и възраждането на живота. То е свързано и с пролетното равноденствие, което отчита и църквата.

Известно е, че божественият Синаит е роден в Азия, в Кукули, край Клазомен. Това място е свързано с пеласгийската културна традиция и историята на йонийската философия, която също е свързана с учението за Небесната светлина. Всъщност Синаит е образован философ от времето на Андроник Палеолог Старши. В житието на светеца се казва, че той е „образован – както във външното любомъдрие, така и в истините на свещеното писание”. Турците го отвеждат, където по „Божия милост варварите (агаряните) му позволяват” да посещава църквата на лаодикийските християни.

Лаодикийците по убеждение са монофизити (почитат само една природа на Бог-Син) – достойни християни, склонни към братска взаимопомощ и благодеяния. Те откупват Григорий Синаит (заедно с неговите родители) от турците, като го освобождават от робството (последното е дело на номадските народи). След заплащания скъп откуп божественият Григорий отива в Кипър. Тук той придобива уважението на кипърци със своята духовна извисеност. В житието му пише, че той накарал почти всички да го обичат и уважават, защото бил благообразен по природа, а „вътрешната му доброта дори превъзхождала външната”. Това съответства и на неговото образование и духовна извисеност, предадена и в житието му.

Според Житието (Ж) в Кипър Богът на Небесната светлина (Логосът), „направил така, че божественият Григорий да срещне един добродетелен монах, пребиваващ в свещено безмълвие.” Устременият към небесната светлина свети Григорий веднага става негов ученик, като усвоява бързо учението. Скоро той е „облечен в монашески ангелски образ.” Свещеното безмълвие и духовните беседи позволяват

на монаха Григорий бързо да стане „изкусен в монашеския живот”. Именно това учение го тласка и към по-големи подвизи. Григорий отива в Синай, за да приеме велика схима. Оттук идва исихастката традиция на схимонасите в България и Русия. (Дори неоисихастът Спиридон (Серапидон) е схимонах, който дава най-точни сведения за локализацията на Парория в източната част на Сакар). Любо-мъдрият Григорий „сякаш спорел с природата, желаейки да направи вещественото си тяло невеществено – самите тамошни подвижници, удивлявайки се на неговите подвизи, обикновено го наричали безплътен” (Ж), тъй като тялото е „тъмница” за душата.

Поради неговата духовна извисеност, добродетели, послушание и дълбоко смирение съставителят на Житието пише, че се затруднява да коментира, „за да не помислят нерадивите, че лъже”. В исихастката традиция този, който премълчава истината, върши грях против нея. Най-преданият ученик на Григорий е Герасим. Свещенобезмълвстващите вярват „че сам Бог наблюдава работата им. Това се отнася и до обичайните молитвословия” и до Умната (логосна) молитва. С това убеждение е свързано и въздигането на ръце към Бога, и устремяване на ума към Него.

Свещената планина Синай на Обетованата земя и името на исихаста Григорий Синаит

Астрономически „Утренята” е свързана със зората и зорницата. Старозаветното богослужение започва от „вечерницата”. Св. Григорий бодърства до камбаната за утрения. „С първия удар за утринна служба Григорий пръв застава пред вратите на храма, а като влиза в него, никога не излиза преди края на службата, при това влизал винаги пръв и излизал винаги последен” (Ж). Според неизвестния житиеписец Григорий „имал послушание да помага в кухнята” в продължение на три години. В това послушание „той винаги си мислел, че прислужва не на човеци, а на ангели, и считал мястото на служението си за Божие светилище и олтар” (Ж). Тази преданост към богослужебното дело очевидно е валидна за Парория. Монахът Григорий е и добър калиграф – „доста изкусен и в краснописа”. Въпреки „телесния праксис той не изоставя и умствените занимания” (Ж). В житието му се изтъква, че той се занимава с четене на Свещеното писание и на други благочестиви книги, едва ли не повече от всички останали тамошни отци”. Богословските му познания превъзхождат всички. Заслужава да напомним, че „той имал и благочестивия навик да се изкачва на светия връх на Синай като благоговейно поклонение, на мястото на онези древни славни и велики чудеса”.

И тук той следва учението за Небесната светлина. Но доброненавистникът (Сатаната) „успял да посее плевелите на смушението сред сподвижниците на Григорий и да пробуди в тях завистта” (Ж). Забелязвайки в тях „тази престъпна страст”, тайно се оттегля от манастира, но взема със себе си гореспоменатия

Герасим. Този Герасим е роден на остров Еврип. При това е „роднина на княза”. Герасим предпочита духовното богатство пред материалното. Григорий Синаит по-късно създава прословутата обител на свещенобезмълвстващите в Парория като църквата е в „Месомилската пещера”.

Още в Синай Григорий достига „висока степен на духовните подвизи и на съзерцанието” (Ж). Това съзерцание всъщност е умосъзерцание на несътворените енергии, които по-късно св. Евтимий нарича божествени имена. Тръгвайки от Синай монасите (Григорий и Герасим) се поклоняват на животворящия гроб и на Христос. Всъщност това е скална пещера, идентична с тези от Камен бряг. Житиеписецът споменава, че се поклоняват и на други „свети места” в Обетованата земя без да ги посочва. Установявайки се на Крит, те започват усърдно да търсят някое безмълвно място, удобно за умосъзерцателен аскетичен живот. Тук на остров Крит те намират пещера, в която двамата с готовност се заселват, освещавайки я с подвизите си. И тук Григорий „искал да намери някой духовен старец, който да го настави в онова, което по **пътя** към съвършенството той все още не бил постигнал.” Монахът Григорий научава за един отшелник, пребиваващ в безмълвие – опитен старец в подвизите и съзерцанието – **Арсений**. Още на първата среща започва разговор „сякаш от някоя Божествена книга, за пазенето на ума, за паметта и вниманието, за умната молитва, за очистване на ума посредством съзерцанието, за възможността умът да почне да „вижда Светлината” и за още много други неща” (Ж). След тази беседа Арсений задава твърде показателен въпрос на монаха Григорий:

– А ти, чедо, в какъв подвиг се подвизаваш?

Тогава божественият Григорий му разказал всичко за себе си почти от деня на раждането си. Божественият Арсений, който вече много добре познавал пътя, водещ човека към висините на добродетелите, му казал:

– Чедо, всичко, което ми разказа, богоносните отци наричат **подвизаване**, а не **съзерцание** (виждане, умозрение) (Ж). Подвизаването всъщност е праксисът в исихазма, който предшества Теорията (умосъзерцанието).

Принципът на умосъзерцанието и днес е основен принцип на метафизиката. Именно умосъзерцанието позволява да се говори за метафизика на исихазма.

След като разбира разликата между умосъзерцанието (теорията) и подвизаването, „блаженият Григорий моли Арсений да го научи на **подвига на ума** и да му обясни съзерцанието на несътворените (творящи енергии)”. За кратко време Арсений го научава на всичко, което сам е постигнал чрез Божествената благодат. Арсений разкрива и злините срещу онези, които се упражняват в подвизите на **добродетелите**. Проводници на злото са човеконенавистниците – демони и завистливи хора, които лукавият използва като оръдия на своята злоба. (Етимологично в санскритската традиция демонът е сянката на „девите”, т.е. боговете).

След обучението при Арсений свети Григорий пристига на Света гора, Атон. Тук по същото време е и св. Григорий Палама. Григорий обикаля и всички тамошни

манастири, скитове, килии, а също и „пустините“ и непроходимите места. Именно „пустинята“ най-добре утвърждава **свещеното безмълвие като умосъзерцание**. Григорий Синаит иска да събере в едно цяло всички постижения на свещеното безмълвие. Исихастът се убеждава, че всички свещенобезмълвстващи са украсени с много добродетели. Но когато ги питал дали те се упражняват в Умната молитва, въздържанието и опазване чистотата на ума, „те отговаряли, че не знаят какво е Умна молитва или пазене на ума и трезвение“. Обикаляйки цялата Света гора, Григорий достига до скита Магула, намиращ се близо до Филотеевската обител. Тук той намира трима монаси – Исай, Корнилий и Макарий, които се упражняват не само в подвизаване, но и в **умосъзерцание**. Тук той построява килия за себе си и за своите преки ученици, чиито брой вече е нараснал.

Своята исихастка килия той построява на известно разстояние от килиите на учениците си, за да може „всецяло да се посвети на богомислие чрез умната молитва и да **посвещава** свещеното си безмълвие на Бога. Исихастът следва учението на своя Божествен наставник Арсений – благодатно да се предава на умосъзерцание. Житиеписецът съобщава, че той събира чувствата си „вътре в себе си, съединявайки ума и духа и приковавайки го към Христовия кръст“. Упражнява се молитвата: „Господи Иисусе Христе, Сине Божий помилуй мен, грешния!“. Молитвата е съпроводена с въздихания от дълбочината на душата. Килията на Григорий „започва да сияе с небесна умопостигаема светлина“. Същото става по-късно и в Парория. Душата се храни с учението за небесната светлина, „дело на виждането е възкачването“. Това е извисяване по степените на небесната йерархия, образувана от божествени Умове, които имат свои Имена, разположени в 9-степенната Небесна йерархия.

Исихастките ученици на Григорий Синаит Мойсей, Лонгин и Климент са особено предани на монашеското отеческо ръководство на свети Григорий. Те „се украсили и с дела, и с виждане, и после сами имали много ученици и мирно починали, предавайки душите си в Божиите ръце“ (Ж). Към тях следва да се прибавят и гореспоменатите Корнилий и Исай.

Особено интересен за българския исихазъм е „чудният Климент“. Той е родом от България и в родината си бил овчар. Житиеписецът разказва следното: „Една нощ стойки на стража, той, подобно на онези древни овчари, се сподобил с особено „посещение свише“ – видял чудна светлина, сияеща над стадото и над цялото пасище. Климент бил изпълнен с радост, но и недоумявал за видяното. Отначало решил, че това е **естествената зора**, тъй като малко по-рано заспал над гегата си. Но докато размишлявал така, светлината пред очите му малко по малко се въздигнала към небесата и оставила след себе си нощта. Скоро след това Климент отива на Света гора, Атон и в скита Морфина. Той става послушник при един монах „благоеен и добродетелен“. Цялото обучение на Климент при този монах се свежда до молитвата „Господи помилуй!“ Тази молитва е също

умосъзерцателна. И тук Климент отново е удостояван от „Божествената светлина“. Като разказал на стареца си за това видение, помолил го за обяснение. Но неговият старец, нямайки опит в духовните неща, отишъл заедно с него при божествения Григорий за разговор по този повод. Климент разказал подробно всичко за себе си на свети Григорий и след това горещо помолил Григорий да го причисли към своите ученици. Преподобният, подражавайки на Христа и жадувайки за спасението на всички, го приел с радост и го научил на всичко, което може да послужи за неговото вечно спасение. За душата на Климент, която след време станала боговидна, духовните видения вече не били непонятни. Той си казвал, че колкото пъти божественият Григорий го праща в свещената лавра, по време на пеенето на „Честнейшую“ от тамошните отци, той винаги виждал светъл облак, който слизал от небето върху лаврата и я покривал. Когато песнопението „Честнейшую“ свършвало, този облак пред очите му отново се възкачвал със светлината на небето” (Ж).

Несъмнено освен учениците се ползват от душеспасителните наставления на божествения Григорий и всички, които идват при него. Според преданието всеки смятал за голямо нещастие, ако не се отбие при свети Григорий и не чуе неговото учение. Словата му са **боговдъхновени** и винаги принасят благотворен плод в сърцата на жадуващите за **истината**. Когато свети Григорий разсъждаваше за чистотата на душата и за това, по какъв начин човек **по благодатта** става бог, в душите на търсещите истината се пробужда божествен, неудържим стремеж към добродетелта и „необяснима“ любов към Бога като любовмъдрие. Според житието, който говорел за Калист, често добавял към него и Марко и който споменавал Марко, виждал до него и Калист. Тук става дума за патриарх Калист – житиеписецът на Теодосий Търновски. В Парория цари единомислие чрез благодатта на Светия дух. Учениците му приемат, че ако пребъде в това **единение на духа**, ще се удостоят с Небесното царство. „В исихастката традиция възхвалата на светиите се отнася за Бога. Житията са за душевна полза и назидание на другите.” Достоен за похвала ученик на свети Григорий е Иаков. Той по наставленията и ръководството на „божествения Григорий” достига такова съвършенство на добродетелите, че се удостоява с архиерейски сан – става епископ на епархия Сервион. Негов съученик е чудният Аарон. Той бил лишен от „телесни очи”, затова свети Григорий му съчувства и го окуражава духовно във вечния живот. Божественият Григорий обяснява на Аарон, че слепотата на телесните очи не само очисти душевните, но и дарува вечна светлина на онези, които я понасят с благодарност, като се надяват (без съмнение) на Бога. Когато с Божията помощ и благодат монахът очисти сърцето си чрез постоянна **умна молитва**, „тогава се просвещава човешкият ум и разум. Те са като „две очи в душата”. А ако се просветят и се отворят очите на душата, човек, става духовен в Бога „вижда естествено както е виждал и Адам преди своето падение”. Св. Григорий учи за падението на нашия Праотец (патриарх) и за възстановяването му в първоначалното (божествено) съвършенство. За успението на св. Герасим се казва, че той „се сподоби още тук да види славата, приготвена

за Божиите избраници, той отиде при Господа да се наслаждава на тази слава – вече не за кратки мигове, но завинаги” (Ж).

Гореспоменатият монах Йосиф (съотечественик на Герасим) няма добро светско образование. Но бидейки „богат с вътрешна истинска мъдрост, дар от Светия Дух, подобно на онези славни рибари, които покориха царе и царства и посрамиха мъдреците на света, побеждава латинските мъдrecи” (Ж). (Отзвук от дискусията), начената от калабрийския монах Варлаам.

Николай е родом от Атина и вече е „достигнал старостта”, когато управляващият тогава цар „Михаил Палеолог по политически причини се увлича по празните мъдрувания на римската църква”. Божественият Николай започва безстрашно да проповядва Божието слово и да учи народа да пази православието и да не приема „гнилите латински догмати”. Известно е, че Михаил Палеолог изпраща при него „латинските мъдrecи” да го убедят в „западното зловерие”. Те дошли с обичайните „латински доказателства – лъжата, бичът и мечът”. Исихастите смятат, че след смъртта на Палеолог Христовата невеста – Църквата по Божия милост отново започва да се „радва на дълбок мир”. Светейшият патриарх Йосиф пожелава да ръкоположи божествения Николай за архиерей. Но той поради скромност и дълбокото си смирение отклонява тази висока духовно-йерархическа чест и от любов към свещенобезмълвието се отдалечава в Света гора. Но и тук протът на Света гора, виждайки го украсен с всички видове добродетели, въпреки волята му го удостоява за еклесиарх в „честния храм в Карея”. Именно на тази длъжност той среща „чудния Григорий” и веднага става негов ученик. В житието се използва изразът, че „както магнитът с голяма природна сила привлича към себе си желязото, така и нашият божествен учител Григорий със своите душеполезни слова привлича онези, които го видят и беседват с него”. Устремените към висотата на добродетелите „като виждали, че той е достигнал благоговение, невъзмутимо спокойствие, свещено безмълвие и пълно просветление на душата, веднага изоставяли предишните си старци и идвали при него, и му се „подчинявали напълно” като духовен наставник и като учител. Така постъпва и Николай въпреки преклонните си години. Под мъдрото и божествено наставничество на свети Григорий той скоро става „изкусен във всяка добродетел, а по смирение надминал всичките си събратя и съученици” (Ж). (Всички те са ученици на св. Григорий Синаит). „Достолепният Марко”, родом от Клазомена, когато навършва необходимата възраст, приема монашество в Солун. След известно време идва в Атон и става ученик на свети Григорий. Марко усвоява умната молитва (и в аскетичните подвизи). Той става „съкровищница и хранилище” на всички добродетели и божествени дела. Отличава се със смирение и послушание. Той дори „служува на поклоняващите се миряни като роб”, за да ги улесни в приемането на Истината”. Неговият външен вид имал особено „духовно благоухание и чудно влияние” върху другите, така че който го видел веднъж, чувствал в душата си някакво „освещение и влечение към смиреномъдрието”. Марко е приеман за „образец на добродетелта”.

Този монах изпълнява възлаганите му послушания с „голяма радост и усърдие”. Той постига дълбок душевен мир, невъзмутимо свещено безмълвие в сърцето. Марко става „светъл изразител на светия дух, обител на Триединния Бог”. Свети Григорий учи, че „Умната молитва” пази ума на отшелниците (и на киновийците).

За исихастите дяволът е сянката на бога в образа на козел (Бок). Ненавиждащият доброто (дявол) поискал да опорочи подвизите на свети Григорий. „Той настроил против преподобния псевдоучени **монаси**, така че движени от завист, те предприемат агресивни мерки да го прогонят от Света гора. Поради незнание, с тях се съгласяват и някои по-прости и неопитни в духовните тайнства люде. Завистниците и духовните невежи призовават божествения Григорий: „Не ни учи на път, който ние не знаем”, имайки предвид „умната молитва и пазенето на ума” (Ж) и умосъзерцанието. Те се задоволяват само с подвизаването.

Според житиеписеца св. Григорий, като вижда разгарящата се завист, „отстъпва пред злобата и замлъква за известно време”. След това взема със себе си един свой ученик и подвижник Исай, който пострадал много от император Михаил Палеолог заради каноничното си несъгласие с „лъжовното мъдруване на лъжепатриарха” Йоан Век. Исай се явява пред прота и защитава успешно исихастското учение.

По време на Синаит агаряните, след като разгромяват Гърция, заплашват да унищожат и поробят Света гора. Свети Григорий отново търси място за свещенобезмълвие. Решава отново да се върне в Синай и „отново да безмълвства на светия връх”. Но поради набезите на сарацините отлага пътуването си до Синай. В търсене на обител за свещенобезмълвие той посещава много други места, сред които и Солун. Пътува до Милитин, а оттам през Константинопол идва в Созопол. В покрайнините на Созопол намира една „пустиня” удобна за свещено безмълвие и се заселва там. Тя все още не е локализирана. Но отново е подложен на преследване поради завистта на тамошните монаси (дори с опасност за живота си). Няма основание това място да се счита за Парория.

Мълвата за благочестието на бившия ловешки деспот оправдава надеждите на св. Григорий. Почитайки добродетелта и **добродетелните**, благоверният цар **Иван Александър** приема „с радост” предложението на светия отец „и дори надхвърлил исканията на Синаит”. Този държавник и носител на благочестието въздига в Парория **монашеска обител** с всички необходими стопански постройки и устройва „всичко по царски”. Иван Александър изпраща на светия отец и достатъчно пари за издръжка на монасите. Дори за бъдещото препитание на братята подарява няколко прилежащи села и едно езеро, богато с риба, част от което сега е обградено и укрепено с каменни зидове. „Царят изпраща много волове и овце и голямо количество работни животни.” Впоследствие на тази планина просияват още три лаври, които все още не са ясно локализирани. Успението на св. Григорий Синаит става в Парория, т.е. на българска земя. Очевидно неговият живот с стремеж „да обогати цялата вселена със знанието за възлизането” към висотата

на небесната светлина и богосъзерцанието”. Чрез свещеното безмълвие той “заплава в своите ученици божествена любов към това небесно възлизане”. Той не само при гърците и българите, но и при сърбите (и по-далече), ако не сам, то в крайна сметка чрез учениците си „**посява своето Божествено учение**”. И силата на думите побеждава всяка „люта злоба”. Дори онези “свирепи словесни вълци – дивите разбойници и убийци – той превръщал в кротки и разумни овчици и ги въвеждал като непорочни агънца в оградата на превечния Пастир и Просветител на нашите души” (Ж). Този просветител е Богът на Небесната светлина (като Логос).

Придавайки Богу дух в Парория за неговия живот се казва, че е „дошло времето и той да заплати своя данък на смъртта” (Ж). Защото за телесното няма място на небето, тъй като е сянка на живота. Според житиеписеца този „труженик на Бога”, като боледувал кратко, предал блажената си **душа** в ръцете на небесния Бог и се „възкачил на небесата, за да се наслаждава там завинаги на толкова желаниа от него в земния път”. На този велик исихастки учител подобава слава, чест и поклонение, с Отца и Светия Дух во веки веков. Амин.” (Ж).

През целия свой земен живот, включващ и времето в парорийската обител, св. Григорий Синаит носи своя кръст докрай – подобно на Спасителя, който умря, за да умре смъртта, а тя още живее. Исихасткият Бог на светлината е Логосът (Словото), който изрича **божествените имена на възходането**. Тук за сравнение ще напомним и за Григорий Византийски. Той е родом от Византия, а просиява с “равноангелния си живот” в пределите на лаврата на свети Атанасий. За този отец е известно само, че е наставник на Божествения Григорий Палама в исихасткото любомъдрие и че поради ангелската висота на живота си се “удостоил да приема” храна от „ангелски ръце”, т.е. Небесна светлина.

Благо, благодат, блаженства и блажени в Трети Рим и неговата църква

Вече видяхме, че от многобройните ученици на Григорий Синаит са известни и някои имена сред които и на преп. Теодосий Търновски, който се обучава в Парория.

Състоянието на блаженствата и блажените (в исихазма) се свързва с благочестието. И днес в руската, а отчасти и в българската **история на философията** няма яснота по отношение на връзката на исихазма с доктрината за Трети Рим. Този нов Ерусалим всъщност е символ на Благочестието и затова в Търновград започва концентрация на мощите на светци, просияли в Православието – следвайки **исихастката традиция**.

Идеята за **Трети Рим** според Й. Андреев се формулира след падането на Константинопол под властта на ислямските османски турци през 1453 г. Авторът открива наличието на подобна идея в Търново много по-рано и в съперничество с претенциите на византийската столица. Той анализира елементите на византийската идея за Константинопол – „нов Рим” в политически, църковен, социален и

интелектуален аспект. В контекста на темата заслужават внимание политическите и църковните отношения между България и Византия през XII–XIV в. От края на XIII в. в запазените паметници е регистрирано името **Царевград-Търнов**. Редовната му употреба в книжовните паметници започва през XIV в. и винаги е свързана с исихазма⁵ като ренесансова доктрина на православие. Тя достига своя връх при св. Киприян, който обмисля свикване на Вселенски събор за избор на Вселенски патриарх.

Книжовната традиция на идеята за Трети Рим съпътства исихазма като православен ренесанс. Й. Андреев представя византийската политическа теория за Константинопол – Втори Рим след 330 г. Първият пробив в тази система на мислене принадлежи на българите – според Й. Андреев. От началото на XIII в. след падането на Константинопол в българо-византийските отношения настъпва промяна в дух на взаимна търпимост в политическо и църковно отношение. Епохата на патриарх **Евтимий** в Трети Рим съвпада с очевидния стремеж на старобългарските културни дейци да превърнат Търново в интелектуален, книжовен и църковен център на източните православни народи. Във връзка с осъществяването именно на тази глобална задача трябва да се обясни появата на идеята Търново да се яви нов Трети Рим. За пръв път тази идея се среща категорично формулирана в българските добавки към Манасиевата хроника⁶. И това трябва добре и ясно да се отчита в руската и българската историография. Като основно дидактично правило в исихазма св. Григорий твърди: „Не изпитвай това, що е по-горе от твоите сили (Сир. 3:21)”. Така и детето не може да приема много твърда храна, т.е. да **разбере** предмети, които превишават неговите умствени сили. И в орфическата традиция храната на възрастните не е полезна за младенците, които се нуждаят от мляко. Последното е основна метафора в орфизма и е символ на Логоса като небесна светлина. На тракийски мляко е **гала**. Според метафизиката на Григорий Синаит, „който не види възкресението на душата си, той не може да узнае с точност какво е умната душа”. Всъщност исихазмът е учение за душата и обожението на човека” чрез постигане на безсмъртие. Така става ясно, че според исихазма като доктрина на Трети Рим човекът е „Бог в материята”, т.е. пленена небесна светлина. Разумната душа е единично проявление на Едно, т.е. на върховното Благо, от което произтича всяко блаженство⁷.

В Парория Синаит учи, че когато душата употребява цялото си усърдие и се подвизава чрез утвърждаването на добродетели при умосъзерцанието, тогава тя побеждава телесните възжелания и ги подчинява на себе си. Когато тези страсти са овладени, душата я обкръжават естествените добродетели и я следват и я наставляват в онова, което е по-високо от естеството (сетивното), учат я на извисяването по духовната лестница, т.е. 9-степенната Небесна йерархия. Следвайки небесната благодат душата се въздига до онова, което е по-високо от сетивното естество, т.е. телесността.

В заключение ще напомним, че Й. Андреев разглежда Парория напълно основателно като **втори** интелектуален център на Балканите и в Югозападна Европа след Атон⁸.

Според Григорий Синаит външната мъдрост (философия) борави със „сенките на нещата“. Исихастката благодат в **практиката и теорията** е предмет на Любомъдрието, пропита от Божествената любов, която прави възможна и **любовта към мъдростта** като философия. Светлината на праведниците и светиите свети винаги, защото е божествена, т.е. небесна. Според свети Григорий „Онзи, който се издига към Бога по благодатта на Светия дух, вижда сякаш в огледало цялото творение в светлина – с тяло ли, не зная; без тяло ли, не зная. Всъщност формите на божествената светлина са едновременно форми на битие и мислене. Това са несътворените логосни енергии – божествените умове и ангелски чинове, които св. Евтимий нарича „божествени имена“⁹.

Поради усъвършенстването на паметта и умосъзерцанието (теорията) св. Григорий е наричан „вечнопаметен мъж“. Според този исихаст душата, която се е прилепила към Бога, е изпълнена с любов към Него, издига се над **творението**, живее по-високо от видимите (сетивните) неща и се изпълва цяла с Божествения Логос (Слово). Тази душа е пречистена от материя. Душата е просветлена от този, който вижда невидимото и въздава истината явно. Свещеното безмълвие в исихастката традиция трябва тъй да светне пред човеците, та да видят добрите дела на Благото и да „прославят Небесния ваш Отец“ (Мат. 5:16), т.е. Богът на Небесната светлина, който води битка с тъмнината. Той е Логосът (Словото). В тази космическа битка участва и светлината на исихасткото учение в Парорийската традиция. Не случайно българският исихазъм става водеща доктрина в Трети Рим и е определящ фактор в Православния Ренесанс.

БЕЛЕЖКИ

¹ Андреев, Й. Средновековната Парория и манастирът на Григорий Синаит. (Въпроси на локализацията). – Епохи, 1993, №2, 18–32.

² Данков, Евл. Метафизика на исихазма. Том 2. Логосът на Трети Рим. Издателство ИВИС, 2009, с. 42. Публикувана е снимка с входа на възрожденския манастир „Св. Троица“. Очевидно той е възобновен през Възраждането, но непосредствената приемствена връзка е прекъсната. Плочите от настилката на сегашния църковен храм очевидно са резултат от средновековна употреба, свързана с Парория. Високо в скалите над сегашния манастир „Св. Троица“ е пещерата, която и днес носи името Старата църква. Тук преданието е запазено. Пещерата се свързва с църковна функция.

³ Андреев, Й. Две хронологически изправки към епохата на Иван Александър. Кога Иван Александър е стъпил на българския престол и през коя година се е състоял съборът против богомилите и евреите. – В: Търновска книжовна школа. Т. 4, С., 1985, 302–309. Благоверният цар Иван Александър е ктитор на исихастката обител в Парория. По силата на

царското дарение – злато, рибно езеро и три села, придадени на манастира, става ясно, че манастирът на Синаит фактически е ставропигиален (католикон). Такъв е и скалният манастир при с. Иваново (Русенски Лом). Цар Ив. Александър е ктитор и на този скален манастир.

⁴ Вж. Атонски Патерик или живоописание на светните, просияли на Светата Атонска гора (част 1). Изд. „Славянобългарски вмък „Георги Зограф“. Става дума за преиздаден Патерик на Атонския манастир „Св. Пантелеймон“ (1897). (В текста за краткост (Ж).

⁵ **Андреев, Й.** Търновската книжовна традиция и идеята за Третия Рим. – В: Търновска книжовна школа. Т.3. С., 1984, 310–316; **Данков, Евл.** Търновският исихазъм и доктрината за Трети Рим в Русия. – В: сб. Православие и краезнание. В. Търново. Астарта, 2004, 132–146; **Данков, Евл.** Християнската философия на исихазма и семиотиката на новозаветните мотиви върху средновековните български монети (XIII–XIV в.). – В: Сб. Нумизматика (нови изследвания). Библиотека „Наследство“. В. Търново. 1994, 43–49; **Данков, Евл.** Светлина в Крушунската обител. – Космос, № 3, 28–31; **Данков, Евл.** Метафизика на исихастката християнска философия. – Демократически преглед (София) зима. 1998/99, кн. 88, 502–511 (статията е направена върху материали от изследванията на Й. Андреев за Парория и затова в настоящия доклад изпусваме тези аспекти).

⁶ **Андреев, Й.** Книжовната традиция и идеята за „Третия“ Рим – Във: Величието на Търновград. С., 1985, 279–282.

⁷ **Данков, Евл.** Търновският исихазъм и доктрината за..., 132–146.

⁸ **Данков, Евл.** Християнската философия на исихазма и..., 43–49; **Данков, Евл.** Светлина в Крушунската обител..., 28–31; **Данков, Евл.** Метафизика на исихастката християнска..., 502–511. Статията е направена върху материали от изследванията на Й. Андреев за Парория и затова в настоящия доклад изпусваме тези аспекти.

⁹ **Данков, Евл.** Увод в историята на българската философия. Пролегомени към диахронната предметност на българския Логос. УИ „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново. 2009. с. 190. Тук се цитира Й. Андреев за културното и духовно дело на Парория, неговата значимост за Балканите и за Югоизточна Европа. Нужни са разкопки в подножието на гореспоменатата пещера Църквата, която е в близост с Рибното езеро.